

László Szüts

GARNIZOANA DIN BOR¹

Traducere din maghiară de **Paul Daszkal**

Editare de Andrei Gancz

*În memoria tatălui meu, **Bernat Daszkal**,
deportat în lagărul de muncă forțată la Bor,
Paul Daszkal*

Nenorocirea s-a prăvălit asupra evreimii din Ungaria în ziua de 19 martie 1944. Nemții au invadat țara. Duminică dimineața deja rulau în viteză mașinile germane și motorizatele pe străzile Budapestei. Zăngănea orașul de interminabilele șiruri ale puhoiului armatei germane; militarii adresau gesturi batjocoritoare călătorilor din tramvaie; pietonii se retrăgeau palizi și alarmați pe lângă zidurile caselor.

Ne-au invadat nemții! Vestea aceasta s-a răspândit cu repeziciunea focului pe un fitil. Ne-au invadat nemții! Nimeni nu știa ceva cert. Erau unii bine informați și orientați, care îi salutau pe „aliați” fluturându-și cu însuflețire pălăriile. Mulțimea tălăzuia dezorientată în caruselul evenimentelor, transmițând din gură în gură veștile fulgerătoarelor acțiuni în derulare. Au invadat gările, unde patrulile nemțești laolaltă cu polițiști unguri legitimau nu doar călătorii, ci pe oricine se aventura în zonă. Pe evrei îi selectau pe loc și-i duceau. Asta a fost prezentarea. Cu câteva ore după răsăritul soarelui. Soarta care ne aștepta nu lăsa niciun fel de dubiu. Au rechiziționat toate hotelurile. Pe clienți i-au izgonit pe stradă, doar câțiva portari de treabă au reușit să salveze bagajele unora. Cine își făcea curaj să intre în vreun hotel, acela a scăpat cel puțin cu o grosolanie nemțească.

Știrile următoare despre evenimente se precipitau. Pe Horthy îl păzeau în cetate, garda palatului a fost dezarmată. Au invadat clădirile publice, Comunitatea Israelită din Budapesta, sediile partidului social-democrat, membrii guvernului – cei care au putut fi găsiți – au fost ridicăți; oamenii Gestapoului, cu liste dinainte pregătite în mână, au executat în prima zi vânătoarea îndreptată împotriva stângii maghiare, împotriva patrioților maghiari. S-au găsit printre ei câțiva care i-au întâmpinat pe zbiri cu gloanțe de revolver.

¹ Traducerea cărții lui Szüts László, *Bori Garnizon*, Renaissance Kiadó, 1945

„Afară, ticăloșilor” – a strigat Bajcsy-Zsilinsky Endre² și a tras în bandiții care-i năvăleau în casă înarmați cu pistoale mitralieră. A cerut ajutor de la Comandamentul General. „Din păcate nu ne stă în putință să vă ajutăm” – a fost răspunsul. Încă în acea după-amiază a apărut afișul șefului poliției – ultima sa acțiune – care anunța închiderea tuturor localurilor publice și interzicerea întrunirilor.

Până seara, puține au rămas casele din care să nu fi lipsit evrei: vreo femeie, care voia să-i dea un pachet fiului ei aflat la muncă obligatorie, vreo fată care voia să pună în cutia poștală scrisoarea pentru logodnicul ei, vreun tată, un frate, un aparținător, și zburau întrebările înfricoșate: de ce, ce a făcut, ce vină are? Răspunsul nu li-l putea da nimeni. Și astfel a început calvarul evreimii din Ungaria, au început masacrele în masă, fără precedent în istoria omenirii, jafurile, devastările. Țara a rămas aproape o săptămână fără informații și fără guvernare. Erau în derulare „negocieri”. Oare se va găsi vreun bărbat maghiar care să-și asume rolul de șef al unui guvern-marionetă, ori nemții vor fi nevoiți să accepte ca să cadă „vălul” de pe acțiunea lor de „aliați”? Și s-a găsit un bărbat. S-a găsit un întreg guvern și un întreg aparat administrativ care a considerat că, aruncând evreimea ca jertfă în gura fiarei, își vor salva astfel propria piele. Noul guvern și-a început activitatea. Dispoziții privind evreimea, zilnic. Nimic altceva. Iar nemții, între timp, s-au instalat. Dispoziție privind obligativitatea purtării stelei galbene. Nemții și-au amenajat tabăra sus pe muntele Sváb, cel mai frumos loc de excursii al Budapestei. Evreilor li se interzicea să aibă servitoare creștină. Iar pe muntele Sváb s-au început lucrările de fortificații de apărare, folosindu-se detașamente de muncă formate din evrei. – Evreii nu pot fi avocați, funcționari publici ori remunerați pentru muncă intelectuală. Iar un ofițer german îi consola într-un restaurant pe maghiari zicându-le să nu se teamă de răzbunarea evreilor, pentru că încă înainte ca ei, nemții, să se retragă din Ungaria, vor fi terminat cu toți evreii. – Ei știu bine că situația lor militară nu e cea mai favorabilă, dar Budapesta va fi ultimul lor Stalingrad. Evreii nu pot fi farmaciști, ingineri, lucrători comerciali, administratori, comercianți, scriitori, artiști, savanți. Prin filtrul și prin metodele bine puse la punct ale nemților nu putea trece nimeni. Și, între timp, s-a format Gestapo-ul maghiar, tot sus pe muntele Sváb, în imediata apropiere a nemților. Și zilnic dispăreau mase întregi de evrei budapeșteni. Detectivi în haine civile prindeau după bunul lor plac femei, bărbați, copii, bătrâni. La început, cu motive. Cu creionul în mână examinau stelele galbene cusute pe haine; dacă creionul se putea băga între ochiurile cusăturii, îl săltau pe om. Am cusut stelele cu ochiuri dese. Dacă un evreu citea ziarul pe stradă, acuzația era că și-a acoperit steaua – îl săltau. Nu îndrăzneam să ne uităm în ziare pe stradă. Dacă steaua nu era suficient de galbenă, era mai închisă ori mai deschisă, era mai mare ori mai mică de zece centimetri diametru, îl săltau. Apoi, fără niciun motiv, îl săltau pentru că era evreu. Aresturile, taberele de internare erau supraaglomerate. Nu puteai nici să te apropii de ele. Creștinii care se manifestau partinitor față de evrei erau internați și ei.

Și ieșeam înfiorați pe stradă dimineața, deoarece nu știam dacă ne vom întoarce acasă seara din nou. Și tremuram pentru fiecare din cei din familie care erau nevoiți să iasă pe stradă, căci nu știam dacă-l vom revedea.

² Ziarist și deputat de stânga, oponent al alianței cu Germania nazistă. Cu ocazia aceasta a scăpat, dar ulterior a fost arestat și executat de fasciștii maghiari.

Și i-au confiscat evreului imobilul, grosul bunurile sale mobile le-au plasat sub sechestru, banii săi ce depășeau trei mii de pengő i-au sechestrat, aurul, bijuteriile sale au fost rechiziționate, magazinele lor au fost închise. Nici măcar din casele de amanet nu li se restituiau celor strâmtorați propriile lor haine. Le-au retras tichetele de alimente, le-au interzis accesul în locurile publice, au demarcat zonele de servire a mesei pentru evrei, de unde îi puteau lua în număr mai mare și mai ușor.

Le-au luat evreilor aerul de la gură.

Și au sosit primele vești despre evreii din provincie care erau adunați cu japca. Despre primele ghetouri. Despre torturi, măceluri, sinucideri.

Nu este scăpare! Nu este scăpare! Ne gândeam la două căi de scăpare: la partizanii lui Tito, în Iugoslavia, ori să fugim în România. Era imposibil. Nu puteam părăsi orașul. A te urca în tren însemna să te arunci în ghearele lor. Iar acțiunile antievreiești din provincie se apropiau într-un mod de nestăvilit de Budapesta, se strângea lațul, asemenea sălbăticiunilor vâdate, ne puteam înnebuniți în locuințe și la fiecare zgomot, cât de mic, ni se strângea inima. Din taberele de internare, evreii erau duși în masă cu forța în fabrici expuse bombardamentelor, ori erau deportați în Germania. Sute și sute au fost scoși din locuințele lor în stradă de la o oră la alta, erau vandalizate la rând magazinele și locuințele personale. Evreii nu puteau să scape din fața bombardamentelor, nu primeau vize pentru a călători, dacă le era bombardată locuința nu primeau locuință de necesitate, în adăposturi erau obligați să poarte steaua galbenă, iar acolo nemții le confiscau bagajele, bănuind că vor găsi în ele obiectele de valoare rămase ori ascunse ale evreilor.

Mobilizarea la muncă obligatorie a devenit dorința, raza de speranță a noastră a tuturor. Poate acolo, în unități militare³, poate acolo vom avea parte de o oarecare protecție, ori doar de iluzia unei protecții, – poate dacă ne puneau la muncă, atât timp cât au un folos de pe urma noastră, poate totuși nu..., și poate până atunci ar putea sosi salvarea, minunea, invazia, rușii, ceva, poate... Cine putea ști pe atunci ce va fi?

S-a ajuns să se dea șpagă pentru un ordin de chemare, dar oricum, acestea erau înmânate în masă zilnic. Trebuia să ne prezentăm la Vác sau la Jászberény, cele două puncte de încorporare. Fiecare după cum îi era norocul: se formau companii pentru teatre de război, sau pentru mobilizare pe loc. Ne era totuna, numai unitate militară să fie. În luna mai a sosit veste: de la Vác 1500 evrei au fost duși la muncă la Bor, în Serbia, în minele de cupru, sub mâna nemților. Ne-a înghețat sângele în vine. Bor! Bor! Bor! Trei mii de confrăți evrei sufereau deja de un an de zile în minele de la Bor, fiind adunați din provincie. Nu puțini militari de escortă maghiari și-au cerut transferul înapoi în Ungaria, deoarece nu mai suportau nervos să vadă bătăile și schingiuirile inumane.

Bor! Bor! Deci iarăși sunt duși evrei la Bor! În iad! În ultimele zile din mai au apărut afișele în Budapesta: orice evreu cu vârsta între 18 și 48 de ani este trebuie să se prezinte la muncă obligatorie.

³ În Ungaria, în timpul războiului, evreii obligați la serviciul militar și rezerviștii erau încadrați în unități militare de muncă, fără să poarte arme și fiind păziți ca niște deținuți.

Am răsuflat ușurați. Chiar și dacă ajungem în Bor, chiar și atunci, mai bine acolo decât aici, acasă... A trebuit să ne prezentăm la Jászberény pe 2 iunie.

În seara plecării noastre ne-am adunat la gară cam o mie. Rucsacuri, traiste pentru pâine, pături, cuverturi, boccele și pachete într-o infinită învâlmășeală. A fost manevrată o garnitură formată din abia câteva vagoane sub acoperișul din sticlă. Trenul prevăzut în graficul de circulație era oricum supraaglomerat cu călători civili, și acum mai urcam și noi pe deasupra. Am simțit deja aici schimbarea vremurilor. La încorporările noastre din anii trecuți la muncă obligatorie erau aduse garnituri separate pentru noi. Primul asemenea semn este acest tren supraaglomerat: nu suntem un factor luat în considerați. Evreul, dacă vrea, poate urca în tren, dacă nu, va fi problema lui! Oare care din ei ar risca să rămână jos! Am asaltat garnitura. În câteva minute, am ocupat acoperișurile, scările, intervalele dintre vagoane. În vagonul nostru ne înghesuim unul peste altul, dar eram toți în tren! Leșinam de căldură, dar am suspinat ușurați: peste câteva minute pornim! Și putem lăsa în urma noastră acest oraș degradat la nivelul iadului.

În afară de noi, în vagon mai călătorea doar un caporal împreună cu o femeie tânără. Caporalul s-a ridicat în picioare:

— Jidanii să coboare din vagon!

Am crezut că glumește, am încercat să zâmbim.

— Jidanii să coboare din vagon – a repetat el pe un ton amenințător, – logodnica mea nu suportă mirosul de jidan! Și nici eu.

Era imposibil să te miști. Dar caporalul nu s-a lăsat. Și-a scos revolverul și l-a ațintit asupra noastră. S-a iscat o îmbulzeală îngrozitoare.

— Îi raportez comandantului gării – a spus un tovarăș de-al nostru ieșindu-și din fire, dar caporalul a râs strident:

— Ți-ai găsit unde să te duci! Marș jos!

Între timp trenul s-a pus în mișcare și toți cei din vagon a trebuit să sărim afară cu bagajele noastre grele. Cum am reușit să ne cățărăm în alt vagon, nu știm nici până astăzi, dar ne-am cățărat, căci trebuia să mergem, nu aveam încotro, și nici vreo protecție. Râsul batjocoritor al domnului caporal ne suna în urechi: „Ți-ai găsit unde să te duci!”

Noaptea am petrecut-o la Hatvan, unde trebuia să schimbăm trenul, în spatele gării, pe pământ. Luminau doar semafoarele. La un moment dat, din restaurantul gării s-a auzit gălăgie, s-a amplificat, ușa s-a deschis cu o bubuitură, și un ofițer de poliție s-a năpustit afară ieșit din fire: Unde e jidanul ăla? Unde e jidanul ăla împuțit?

După cum am aflat mai târziu, un confrate de-al nostru și-a desfăcut steaua galbenă și s-a încumetat să intre în restaurant, iar ofițerul de poliție l-a observat. Și s-a pornit urmărirea în bezna nopții. Ne-a aliniat și a început să ne examineze fețele cu lanterna, pe rând, câte unul.

— Îl recunosc eu! Îl recunosc eu, nu mă las până nu-l gălesc! Îl arăt eu gloatei ăsteia de jidani împuțiti!

Și ofițerul de poliție l-ar fi înhățat pe vinovat, dacă n-ar fi început să sune sirenele de alarmă. Atacul aerian al Aliaților a fost prima ajutorare pentru cei o mie de evrei.

Dimineața ne-am cățărat pe vagoane încărcate cu bușteni – acum nu mai aveam la dispoziție nici măcar vagoane ultraaglomerate cu persoane – unuia din ortaci i-a scăpat rucsacul din trenul în mișcare... averea lui, tot ce mai avea pe acest pământ, tot ce i-ar fi folosit să se salveze în viitor. Ne-am văzut propria soartă uitându-ne șocați după valorosul bagaj dispărându-ne din fața ochilor.

La Jászberény – un mic răgaz de odihnă, înainte să intrăm în curtea cazărmii, o scurtă târăganare, un mic respiro. Presimțeam soarta ce ne așteaptă. Apoi poarta s-a închis în urma noastră.

S-au format companiile. Noi am devenit compania a patra. Apoi ne-au repartizat la o fermă din împrejurimi. De ce? Până când? Unde vom merge? Pe front ori mobilizați pe loc? S-a răspândit vestea că trebuie să așteptăm formarea a șapte companii, o mie cinci sute de oameni, și că cele șapte companii vor porni deodată la muncă. Unde? Aveam presentimente sumbre.

Pe 6 iunie ne-a parvenit vestea debarcării Aliaților în Normandia. Însuflețirea ce ne-a cuprins a fost de nedescris. În optimismul și încrederea ce ne-a cuprins vedeam deja înaintea ochilor zilele eliberării. S-a răspândit vestea că pe noi nici nu ne vor mai trimite. Nu ne mai interesa viitorul necunoscut, când, ca un trăsnet din cer senin, a fost azvârlit în conștiința colectivă cuvântul „Bor”!

Cei o mie cinci sute de oameni erau pregătiți, nu mai încăpea discuție, se făcea ultima revistă de front, la care erau reprezentanți și de la organizația Todt⁴. Colonelul nostru, domnul Zentay, dumnezeul din Jászberény, pentru această ocazie a suspendat funcționarea cravașei sale și nu ne plesnea peste capete și obraji, se lăuda mândru în fața delegației germane: doar oameni puternici, sănătoși, eu personal i-am ales! Doamne, dacă ar fi prins glas ologii, șchiopii, cardiacii, reumaticii, cei care abia vedeau și toți acei oameni sănătoși cu care se lăuda colonelul nostru, cariera sa militară s-ar fi frânt încă de atunci.

Au pornit cei o mie cinci sute de oameni! Încărcați, pășind anevoie cu bagajele lor grele spre linia ferată. Locotenentul repartizat nouă, Leskó Ernő, încă stătea cu multele sale bagaje, în spatele nostru, neajutorat. Nu putea porni.

— Domnule locotenent! – a strigat colonelul. – Ce ești tu în civil?

— Arhitect, raportează supus!

— Ei bine, atunci chemi aici doi din jidani cu boccele, ăia își aruncă bagajele lor și ți le duc pe ale tale la calea ferată! Ai înțeles, domnule locotenent? Cui i-a dat Dumnezeu putere, ăla să știe s-o folosească! Liber!

L-am ajutat repede pe locotenentul nostru. I-am distribuit bagajele între șase de-ai noștri. Fiecare ducea câte unul. Ne-au băgat în vagoane. Șase zile a durat drumul până în Serbia, la

⁴ Organizație nazistă înființată de inginerul Fritz Todt pentru realizarea de construcții civile și militare cu folosirea muncii forțate.

Bor... Înainte de granița maghiară s-a emis ordinul că banii ungurești trebuiau predați comandamentului ce călătorea în vagonul ofițerilor, și dacă cineva are bijuterii, aur, la fel.

Sumele ce trebuie predate se adună pe vagoane, se întocmesc procese verbale în două exemplare și se prezintă la vagonul comandamentului, unde se vor îngriji ca să ajungă prin poștă la aparținătorii de acasă. Au început discuții înfrigorate pe șoptite. Cei umblați prin Ucraina sau Rusia, erau în număr apreciabil printre noi, conduceau discuțiile.

Fără bani, fără nimic de valoare, pe târâmurii străine, fără orice posibilitate de aprovizionare, suntem pierduți, ziceau, dar ne avertizau asupra metodelor brutale de percheziție ale gardienilor din tabere. Mulțimea este dezbrăcată în pielea goală, fiecare haină și îmbrăcăminte este răsucită, pipăită, iar dacă se găsește la cineva orice din cele supuse somației de predare, patul de pușcă, pumnii, bâta și piciorul se pun în funcțiune în mod implacabil. Argumente și contraargumente! Ce am face cu bani ungurești în Serbia? – Banii sunt bani peste tot!

Și a început predarea, descoaserea banilor cusuți în haine, ascunderea lor în alte pliuri presupuse mai bune. Pantofarului ce ne era ortac în vagonul nostru i-a revenit o muncă imensă, montarea de bijuterii în tocurele pantofilor, coaserea de bani între tălpi, curele din piele și chingi de rucsacuri de descusut, de recusut. Garnitura de tren a predat chiar și așa un sfert de milion de pengő la comandament. Asta s-a întâmplat în jurul datei de 10 iunie. Cu data de expediere 16 august am primit la Bor ultimele cărți poștale de acasă. Din acestea reieșea că despre sumele trimise de noi nu se știa nimic. Se pare că poșta maghiară, renumită în toată lumea prin punctualitate, dăduse faliment...

Drumul a durat șase zile. De-a lungul liniei, un șir nesfârșit de locomotive și vagoane aruncate în aer – activitatea partizanilor nu încetase. Gardienii noștri călătoreau în vagon separat și păzeau cu pistoale mitralieră cu glonț pe țeavă „integritatea noastră corporală”. Asta consta din aceea că pe timpul nopții ne zăvorau în vagoane. Trenul nostru a zăbovit înainte de Niș, nu putea merge mai departe din cauza liniilor de cale ferată aruncate în aer. Noaptea am rămas acolo, – și la două sute de pași de noi cădeau bombele avioanelor Aliaților. Trepidau vagoanele de la suflul exploziilor, iar noi ne strângeam unii în alții neputincioși, condamnați la moarte... Gardienii cică ne păzeau... adică se răspândeau în fugă pe câmpurile din jur și așteptau culcați pe burtă evoluția evenimentelor. Nu voiam să ne descurajăm. Găseam explicații, ca întotdeauna, pentru toate. De data asta ziceam că au dreptate să ne închidă, ce-ar fi dacă o mie cinci sute de oameni s-ar împărăștia care încotro la un atac nocturn? Panică. Așa este. Panică.

În seara celei de-a șasea zile s-au ivit luminile electrice și coșul scuișând foc al furnalului din Bor. Cerul era colorat în roșu sângeri. Bor! Soarta, viitorul, viața noastră aici se va hotărî. Și cu toate astea abia am așteptat să sosim. Epuizați după cele șase zile de drum, murdari, fără să ne fi putut dezbrăca și culca, înfomețați și frânți, doream să sosim în sfârșit. Indiferent unde. Undeva! Doar unora cu mintea mai limpede le venea în gând că poate din Bor nu mai era drum de întoarcere. Un lucru era cert: acestei munci forțate doar sfârșitul războiului îi putea pune capăt. De aici nu era lăsare la vatră, de aici nu era drum acasă. Dacă înving Aliații, poate fi prizonierat, poate fi evadare, fugă unde vezi cu ochii. Și oare cine poate vedea vreo perspectivă în țări străine, între popoare străine cărora nu le înțelegi nici limba. Dacă înving nemții: execuția!

SS. Metode binecunoscute din Ucraina. Și ce altceva mai poate fi? Accidente, boli, schingiuri, condamnări la moarte, soartă de infirm, soartă mizerabilă, lipsă de bani, moarte prin foame, epuizare... și robotă și agitație, lipsă de apă, igienă, loc unde să-ți pui capul, lipsă de odihnă, de medicamente; lipsă de haine, degerături, umblat desculț, ploșnițe, purici, râie. – Și în ciuda tuturor acestora, aveam o singură dorință, să sosim. Când am intrat cu trenul în gara din Bor, din multe vagoane s-au auzit cântece.